

serans, *Alas*, a l'O. de Saint Girons, entre Engomer i Illartein.

La forma del topònim i la seva situació en zona de substrat basc ens fan sospitar que tenim ací un element pre-romà. I la sospita es fa més ferma quan en una inscripció romana trobada a Miño Mayor, al N. de Vitoria, llegim els següents mots: «Aelia Hellice Hellasse» (citada per J. M. Blázquez, *Hom. Tovar*, 1972, p. 85 i també per M. L. Albertos, *Alava Prerromana*, 158). En aquesta inscripció *Aelia* sembla ser el dedicant i *Hellasse* podria ser el déu al qual es fa l'ofrena, i per tant es pot suposar que estigui en datiu.

L'enllaç amb el teònim proto-basc *Hellasse* podria fer escrípol a algú donada l'existència d'una -LL- que en català hauria de donar una lateral palatal. Ara bé, aquesta -LL- epigràfica no té per què correspondre a la geminada llatina. És ben sabut que una -L- simple llatina o basca antiga dóna -r- en basc actual (cf. Mitxelena, *Fonètica*, 16.2); però la -l- basca primitiva deu haver estat, i en alguns dialectes¹ potser fins ben entrada l'Edat Mitjana, un so sense lenició, que els epigrafistes romans devien intentar representar² mitjançant el dígraf -LL-. És comprèn aleshores que aquesta lateral basca no donés *l* catalana ni *r* gascona, sinó *l*. I per això ens sembla lícit enllaçar el nostre topònim amb el teònim basc, tot i que no tenim **Allàs* a l'Urgellet ni **Aràs* al Coserans, sinó en ambdós casos *Alàs*.

Una segona objecció a l'enllaç del nostre topònim amb el basc *Hellasse*, podria ser la constància de la pronunciació actual amb vocal inicial *a*. Però hem constatat, al costat dels medievals com *Alasso* i *Alass*, formes com *Elasso* i *Elasse*. De tota manera l'assimilació *e-á* > *a-á* no pot fer gens d'escrípol, i menys trobant-se la *e* en posició inicial i seguida de *l*.

Ens podem preguntar si és possible posar en relació el topònim *Alàs* amb algun mot del basc actual. Creiem que la resposta ha d'ésser afirmativa. És comú a tot el guipuscoà la paraula *ELATZ* amb el significat del castellà *llar* o del fr. *cremaillère*, és a dir 'cremallles, cadenes de la llar'. Doncs bé, no seria inversemblant que el significat d'*elatz* 'cremallles' derivi per metonímia del significat 'llar', 'lloc on s'encén el foc'. Seria una evolució paralela a la que ha donat al cast. *llares* 'cremallles' el seu significat, partint del significat de 'fogar'. Això suggereix que el teònim basc *Hellasse* podria referir-se a algun déu familiar, un dels *LARES* de la mitologia llatina, déus que vetllaven vora del foc. L'*Hellasse* testimoniat per l'epigrafia, i l'*elatz* recollit en la llengua actual, poden ser el mateix; l'actual fonema basc *tz* podria ser el resultat d'una *s* emfàtica, grafada *ss* en les inscripcions proto-alabeses. X. T.

Deixem obertes algunes possibilitats més incertes de trobar alguna parentela al basc *elatz* dins els antecessors euskèrics. Hi havia un nom *Ilarti* en el Pallars Jussà, comprovat per dos arcaics docs. del S. x, llegits pel Mestre Abadal: «in castro Guirbi, in loco ubi dicitur ad *Ilarti*» a. 969 (*Pall. i Ribag.*, núm. 205), on es tracta evidentment del castell de Gurb (dalt de la serra a l'O. de Tremp); això imposa identificar aqueix lloc amb el que apareix en un altre doc. de Gurb: «in

castro *Gorvi*, in loco ubi dicitur *Helarci*» a. 974 (ibid. núm. 224), lliçió que s'imposa, doncs, corregir en *Helarti*, per la confusió dels escribes entre *c* i *t*. Aquest *Helarti*/*Ilarti* fóra fàcil interpretar-lo com a basc i com a teonímic: *El-arte* 'entre Déu', amb la corrent postposició basca *-arte* 'entre, entremig de': doncs, potser una idea com submergit en la divinitat.³ Donaria certa comprovació a aquesta pista basca i a la teonímica de la inscripció proto-basca, i alhora al lligam amb l'*Alàs* de l'alt Urgell, el fet que el seu homònim coseranès *Alàs* (a l'O. de St. Girons) es troba entre els dos pobles de nom també ben aquitànic *Illartein* i *Engomer*. En *Illartein* tenim el mateix *ILART-/ELART-* d'aquell nom de la Conca, però aquí proveït de la terminació aquitànica *-ENN*, tan copiosa en la toponímia de Comenge i Coserans, molt estudiada per Rohlfes (*Le Gascon*, 159n. i en els seus treballs anteriors) i per mi mateix (*Btrznfg.* VIII, 1973, 244 i 236n.).

Cal certament descartar la identificació amb *Alàs* que no sé qui devia suggerir a Baraut, en un doc. de 935 (*Doc. Urg.*, § 95.30) d'un nom *Ilatica*, puix que aquest era prop de Llirt («de *Lezirt* subtus ipsa via qui pergit ad *Ilatica*»); Llirt està separat d'*Alàs* per la vall de la Valira, i pel Segre, i els dos noms tenen ben poca semblança entre ells. Més tard hi ha *Elatge* o *Ylatge*: aquest, p. ex., en un memorial de greuges contra Arnau de Castellbò (Baraut, *Cart. de les V. d'Andorra*, § 114, 284.1). J. C.

¹ És possible que el manteniment de la *-l-* en alguns topònims de la zona alavesa no sigui degut ni a un procés invers *r* > *l*, tal com apunta O. de Apraiz (*RIEV* 11, 1920, p. 81), ni —almenys en tots els casos— a la propagació de la forma romànica dels topònims, tal com vol Mitxelena (*Fonètica*, 16.3). No som bascòlegs i amb la modèstia de qui no es sent segur en un camp que no és el seu, exposarem la nostra opinió: podríem imaginar el canvi *l* > *r* com la consolidació progressiva d'una evolució incipient o bé com un fenomen nascut en alguns dialectes, i propagat després per causes culturals, demogràfiques i polítiques. Les zones més conservadores, com podia ser l'alabesa donat el seu caràcter de zona marginal, degueren romandre fidels a la pronunciació tradicional. S'explica així que Mitxelena pugui dir respecte de la documentació medieval: «Los escritos sólo reflejan parcialmente la pronunciació vasca: así, en los nombres de población, rara vez se recoge el cambio *l* > *r* entre vocales» (*Textos arcaicos*, 2.1). I no es contradia amb el que poc després, comentant la «reja de San Millán», afirma: «El cambio vasco de *l* intervocálica a *r* aparece ya cumplido» (ibid. 2.1.5), perquè la «reja de San Millán» podia reflectir una pronunciació dialectal potser no compartida encara per altres zones del domini eusqueric medieval. El mateix Mitxelena ens ho diu: «debe tenerse muy en cuenta, porque el argumento tiene un peso indudable, que el vascuence de la Rioja y Burgos, en la medida en que nos informa la onomástica, era de tipo netamente occidental, es decir, para hablar en términos actuales, mucho más